

de inzet van de dordtse leerregels

prof. J. Kamphuis

*Inleiding. Afscheiding:
wederkeer naar 'Dordrecht'.*

In het herdenkingsjaar van de Afscheiding vroeg het bestuur mij een onderwerp in te leiden dat met deze kerkhistorische gebeurtenis uit de vorige eeuw verband houdt.

Mijn gedachten gingen toen uit naar het thema dat u in het programma van deze vergadering aangekondigd hebt gezien: *de inzet van de Dordtse Leerregels.*

Waarom? Dat zal naar ik hoop in de loop van mijn betoog nog wel meer duidelijk worden. Laat ik er nu in het begin het volgende van mogen zeggen.

De Afscheiding van 1834 was heel nadrukkelijk ook *wederkeer* tot de leer beleden in de drie formulieren van eenheid. Inzonderheid wederkeer tot de Leerregels van Dordrecht. Hendrik de Cock leerde dit belijdenisgeschrift zelf voor het eerst in 1832 kennen. Tussen haakjes: let er op *hoeveel* onkunde er toen was: een predikant is al jaren actief in de dienst en *kent* niet eens zijn eigen belijdenis! De jonge Hendrik zal als student in Groningen heus wel van 'de Dordtse leer' hebben gehoord, maar dan toch niet anders dan in een caricatuur-voorstelling.

Maar de Cock wordt in de Ulrumse pastorie gegrepen door deze leer van de Schriften, die door de kerk zo eerbiedig beleden wordt. En ruimschoots vóór het tot Afscheiding komt, namelijk in de loop van het jaar 1833 geeft hij de Leerregels uit met het doel, zoals hij zelf schrijft, te bevorderen de "*wederkeering* tot den Hervormden godsdienst of den waarachtigen dienst van God"¹⁾.

Daarmee is een lijn uitgezet die we later

in de kerken van de Afscheiding kunnen blijven volgen.

Deze kerken krijgen in 1854 een gemeenschappelijke School voor de opleiding tot de dienst van het Woord. Het eerste gezamenlijke project van deze School - werkelijk van docenten en studenten samen! - is een verantwoorde 'modernisering' van de Leerregels uit te geven²⁾. Dat wordt nadrukkelijk met de volgende wens begeleid: "Zij (. . .) deze uitgave, zij de waarheid die hierin wordt voorgesteld, voor velen ten zegen. De Kerk bezit in dit belijdenisgeschrift eenen schat, die door hare leden niet genoeg gewaardeerd en door anderen versmaad wordt. Er is echter licht noodig om dezen schat regt te kennen. Verheffe de Heere het licht van Zijn aangezicht over ons, en opene Hij uit genade, de oogen der blinden!"³⁾.

De opvallende inzet van de Leerregels: niet in de hemel maar op de aarde.

Maar *welke* 'schat' is dat? Voor welke schat van het gemeenschappelijk geloof is Hendrik de Cock opgekomen en naar welke schat is de kerk in de weg van de Afscheiding teruggekeerd?

Het antwoord daarop lijkt zo eenvoudig. Gaat het eerste, het beste hoofdstuk van die Leerregels niet "over de goddelijke verkiezing en verwerping"? En staan de Leerregels zelfs niet alom bekend als dat belijdenisgeschrift waarin de Gereformeerde kerken vasthouden aan die 'harde opvatting' van de predestinatie⁴⁾ Ook wanneer men dat diskwalificerende "harde" weglaat, is toch vaak het éne onderwerp dat men weet te noemen 'de uitverkiezing' en

niet, of in ieder geval niet veel meer⁵). Het lijkt ook zo'n logische opzet: In hoofdstuk I wordt de eeuwige uitverkiezing geleerd. Dan zegt hoofdstuk II dat Christus' zoendood alléén voor de uitverkorenen is en III/IV zeggen dan dat uitverkorenen uit hun doodsstaat, waarin zij met alle andere mensen liggen moeten worden wedergeboren om het Evangelie te kunnen geloven, terwijl in het laatste hoofdstuk dan wordt geleerd dat de door God uitverkorenen voor het eeuwige leven natuurlijk ook volharden in het geloof. Dat besluit van de uitverkiezing is immers eeuwig en onveranderlijk?

Het lijkt allemaal zo vanzelfsprekend, zo logisch in elkaar te zitten. Het lijkt ook zo onvermurwbaar hard- en gevoelloos-logisch in elkaar te passen.

Maar - en *dát* is nu de vraag, die ik als thema graag aan de orde stel in uw vergadering - maar hoe komt het dan dat de Leerregels in hoofdstuk I helemaal niet *beginnen* met een omschrijving van Gods eeuwige raad en het besluit van zijn eeuwige uitverkiezing en verwerping?

Als u de Leerregels inkijkt, dan ziet u, dat de *opzet* heel anders is en daarom de inzet van het eerste hoofdstuk ook.

Beginnen de Leeregels met Gods eeuwig besluit? Absoluut niet. Ze beginnen stand van zaken op te nemen níet over hoe het *in de hemel* is toegegaan, maar hoe het *er op de aarde* voorstaat! De kerk begint niet met *naar boven* te kijken, maar met 'de bril van de Schrift' *op om zich heen* te kijken.

Let u maar op de gang van het betoog: alle mensen staan al in Adam schuldig voor God (I.1). Maar God heeft uit liefde zijn Zoon gezonden, opdat ieder die gelooft voor eeuwig behouden zal worden (I.2). Daarom zendt God ook predikers van dit blijde nieuws uit (I.3) en dan komt *op aarde* een scheiding. Wie niet gelooft, op hem blijft de toorn van God, maar wie gelooft in het evangelie van de Zaligmaker wordt van die toorn verlost en beërft het eeuwige leven (I.4). Waar ligt de schuld van dat ongelooft? Bij de mènes! Is dan het geloof soms ook zijn prestatie? Nee, dat is Gods gave! (I.5)

College over de Dordtsche Leerregels Prof. J. Kamphuis

Ziet u wel: het is alles hier *op aarde*. Hier is schuld van de mensen die zich opéénstapelt: schuld al in Adam; schuld van alle andere zonden; zelfs de schuld van het verschrikkelijke raadsel van het ongelooft inzake het blijde nieuws dat God zijn eigen Zoon gezonden heeft om ieder die gelooft te redden. En tegenover die donkere schuld straalt hier op aarde, het *licht* van Gods liefde en genade: Hij zendt zijn Zoon. Hij zendt verkondigers van het evangelie en Hij schenkt ook nog het gelóóf in dat Evangelie!

En als dat eerst allemaal is gezegd, dan wordt *vervolgens* beleden dat déze God de Eeuwige is. Als wij Hem in die wereld verloren in schuld aan sommige mensen het geloof zien geven, dan laten de Schriften zien: zó was nu zijn *eeuwig* voornemen. Wat een troost! (I.6) Zo was zijn eeuwig voornemen in Christus (I.7).

Zeker (we komen er op terug!) er wordt dus nadrukkelijk in brede omschrijving over de uitverkiezing gesproken en ook over het níet-uitverkiezen of, anders gezegd, het verwerpen (I.6 en I.15). Maar we mogen geen ogenblik vergeten *in welk raam* dat gebeurt!

Het is niet zó dat Dordrecht een eeuwig besluit leert dat als een goddelijk draaiboek functioneert, waarheen alles hier op aarde mechanisch wordt afgewikkeld. Nee, Dordrecht leert: er is hier op aarde temidden van alle zonde en ongelooft óók het wonder van het geloof en van het nieuwe leven. En dat komt niet van mensen, maar van God. Dat komt voort uit zijn éeuwig liefdesbesluit.

De inzet van de Leerregels en de opzet van Bogerman.

Nu is het niet toevallig dat Dordrecht op déze manier over Gods uitverkiezing spreekt. Het is niet toevallig en daarom is het wél heel opmerkelijk!

Alles leek namelijk in de richting te wijzen dat de synode tegenover de remonstranten zonder meer zou zeggen: zó en zó staat het er voor met het eeuwig be-

sluit van Gods uitverkiezing en verwerping.

Zó hadden namelijk de volgelingen van Arminius het in 1610 ook gedaan toen zij hun 'vijf punten' stelden in hun remonstrantie⁶). Zij hadden als hún mening weergegeven: God heeft een *eeuwig besluit*, n.l. om zalig te maken hen die geloven (van wie God van te voren ziet dat ze zullen gaan geloven en daarin dan ook volharden). En daarna waren in dezelfde geest de volgende punten gekomen, over de verzoening van Christus, over de vraag op welke manier het geloof een gave van God kan heten en over die andere vraag, of er wel kan worden gesproken over volharding in het geloof als een gave van God.

Toen nu eindelijk in 1618 de synode werd bijeengeroepen - dat gebeurde door de Staten Generaal - toen was nadrukkelijk op het agendum gesteld: "In de vergadering zal in de eerste plaats en vooral gehandeld worden over de bekende vijf Artikelen, die in verschil staan"⁷).

Aan de remonstranten, die ter synode werden gedaagd, wordt dan ook gevraagd hun 'gevoelen' over te leggen achtereenvolgens over die vijf artikelen. En als zij in de 31e zitting van de vergadering eindelijk - na bestrijding van de competentie der synode - daartoe overgaan dan beginnen ze bij het eerste artikel en ze beperken zich daartoe. Ze zeggen als het ware: dáár ligt ons eerste punt, waarmee we het moeilijk hebben en dáárover willen we nu eerst graag praten.

Het is nu op dit punt van de *afzonderlijke* behandeling van de leer van Gods eeuwig besluit, dat de synode onder de wijze leiding van ds. Bogerman begint een *eigen* koers te gaan.

Men is als vergadering wel gebonden aan het agendum dat voorschrijft om die vijf punten van de remonstranten te onderzoeken. Met andere woorden: *de orde van behandeling is niet door de synode zelf gekozen, maar is haar van buitenaf opgelegd*. Dat moet de lezer van de

Leerregels ook goed bedenken: de volgorde van de hoofdstukken is geïnterpreteerd aan de *remonstrantse* stellingen en de volgorde, waarin deze zijn gegeven. Maar als de synode tot behandeling overgaat, dan begint zich direct een *zelfstandige koers af te tekenen*.

In de eerste plaats is men er lang niet over gesticht, dat de remonstranten veel meer "het gevoel van anderen verwerpen, dan hun eigen voorstellen; en dat zij veel meer zeiden, wat zij niet gevoelden, dan verklaarden wat zij gevoelden" (121). Dat hangt samen met het feit dat de remonstranten voortdurend hebben geprobeerd de gereformeerden tegen elkaar uit te spelen, omdat zij heel goed wisten dat er tussen die gereformeerden heus wel verschillen waren, vooral over de vraag naar de *volgorde van de besluiten* in Gods eeuwig raad.

Maar op de volgende, de 32e zitting komt er nog een element bij. De synode had al opgemerkt dat de remonstranten bij de behandeling van het *eerste* artikel al vooruitgegrepen hadden op het vervolg. Ook dat namen ze hen niet in dank af. Maar zelf oordeelt de vergadering het dan raadzaam *het hele complex van het remonstrantse gevoel* voor zich te hebben alvorens men tot beoordeling overgaat: "Dewijl de Vijf Artikelen van de Goddelijke Praedestinatie, en de daarbij gevoegde hoofdstukken, alzoo te zamen verknocht zijn, dat het ééne zonder het andere kwalijk kan verhandeld en wel verstaan worden, is goed gevonden, den Remonstranten te belasten, dat zij ook hun gevoel van de vier andere Artikelen bij geschrift zouden stellen". Dat gebeurt dan ook in de 34e zitting (130 e.v.)⁸.

Daarna zal het door eindeloze obstructie van de remonstranten lang duren vóór de synode aan het eigenlijke werk kan gaan.

Maar als dat dan eindelijk gebeurt, ja, dan spreekt het toch eigenlijk weer vanzelf, dat de broeders-afgevaardigden uit binnen- en buitenland zich *eerst* buigen over dat *eerste* artikel van de remon-

stranten, wat er nu wel van Gods eeuwig besluit is te zeggen. Ze hadden ook de nádere verklaring van gevoel tot hun beschikking en dat was maar gelukkig. Want dáárin spreken de remonstranten aanzienlijk duidelijker dan in de remonstrantie van het jaar 1610. Arminius formuleerde meestal heel behoedzaam en gaf zijn werkelijke mening niet zo gauw. De punten van 1610 dragen zijn stempel nog. Dan was Episcopius, de opvolger van Arminius in Leiden en de woordvoerder ter synode, meer ronduit. Maar de broeders gaan zich dus allemaal eerst opzettelijk met de kwestie van Gods eeuwig besluit bezig houden. We hebben - en het is een rijk bezit! - de 'oordelen' nog allemaal tot onze beschikking. Dikwijls met brede argumentatie en weerlegging van de meningen van de remonstranten.

Daar komt in die oordelen ook wel verschil van gevoel tussen de gereformeerden onderling tot uiting.

Verreweg de meesten zeggen: als de vraag in geding is *hoe* de mens in Gods besluit ter sprake komt, dan moet je zeggen: God heeft van eeuwigheid sommigen uitverkoren uit het *gevallen* menselijk geslacht. Dat zijn de zogenaamde 'infralapsariërs'. Een enkele andere, onder wie professor Gomarus, Arminius' grote opponent in Leiden en ook Voetius, die de jongste predikant-afgevaardigde ter synode was, anderen zeiden: als je over Gods eeuwig besluit heel precies wil spreken, dan kun je niet volstaan met wat de infralapsariërs zeggen, maar dan moet je zeggen dat God heeft besloten bepaalde mensen tot roem van zijn eigen heerlijkheid te verkiezen en anderen te verwerpen en dat God dan in zijn raad vervolgens ook besluit tot de *middelen* om tot *dit* doel te komen, nl. om de mens te scheppen, om de val toe te laten, enz.⁹).

In hun oordelen stellen deze broeders de supralapsariërs zich ter synode zo voorzichtig mogelijk op. Ze zijn een minderheid! Ook de meeste infralapsariërs zijn er trouwens niet op uit het verschil op te blazen. Want het grote front

was *gemeenschappelijk* tegen de remonstranten, die eigenlijk *het humanisme* in de kerk brachten en God afhankelijk maakten van de mens. Daartegen wilde men *gemeenschappelijk 'nee'* zeggen en men wilde ook zo graag in goede eendracht het *gemeenschappelijk* geloof belijden.

Maar er moest een bepaalde formulering worden gekozen!

Als we nu kijken naar wat er in I.7 van de Leerregels staat, dan is het duidelijk dat de synode *de manier van spreken* heeft gevolgd, zoals we die bij de infralapsariërs vinden: God heeft vóór de grondlegging van de wereld een bepaald aantal mensen in Christus uitverkoren uit het *gevallen* menselijk geslacht.

Er zijn sommigen die van oordeel zijn dat Dordrecht door die formulering te kiezen eigenlijk de mening van Gomar, van Voetius en anderen heeft buitengesloten en afgewezen¹⁰) en anderen, veruit de meesten, die zich met de Leerregels hebben bezig gehouden, zeggen: nee, in dat *theologisch geschil* over de volgorde in de besluiten binnen de raad Gods heeft de synode geen uitspraak gedaan. De synode heeft zich daar als het ware buiten gehouden, maar heeft wel *de manier van spreken* gevolgd die bij de infralapsariërs werd gevonden.

Zij, die de zaken zo stelden, hebben ongetwijfeld het gelijk aan hun kant.

Toch is daarmee nog niet alles gezegd. Daarmee is namelijk nog niet verklaard, waarom de synode toch die lange inzet van het eerste hoofdstuk koos, die nota bene in het tweede hoofdstuk als het over de verzoening door de dood van Christus gaat nog een keer helemaal terugkomt (DLR II, 1-6). We zouden geneigd zijn te zeggen: had men die inzet van hoofdstuk I niet kunnen weglaten om daar kort en krachtig te zeggen wat te denken en te leren over Gods eeuwig besluit? Dan hadden de eerste vijf paragrafen gewoon hun plaats in het tweede hoofdstuk kunnen krijgen!

Waar komt die merkwaardig-lange aanloop toch vandaan en waartoe dient die?

Laten we de gang van zaken ter synode eens nagaan.

Wanneer in de 125e zitting van de synode alle oordelen van alle afgevaardigden en theologen over al de 5 artikelen van de remonstranten zijn gelezen, neemt ds. Bogerman, de voorzitter, het woord en hij dankt God "over de hoogste eendrachtigheid van alle de collegiën in de leerstukken" en zegt dan dat het nu de taak van de vergadering is "uit alle oordeelen, tegen elkander vergeleken, het gevoelen der synode" op te maken (254¹¹). We lezen verder dat de voorzitter aan de vergadering mededeelt dat hij zelf daar al vóórwerk voor heeft gedaan: hij "gaf te kennen, dat hij tot dien einde ontworpen en gemaakt had zekere leerregelen" (254). Hij stelt dan voor dat die vermenigvuldigd zullen worden en onderwerp van bespreking zullen zijn, eerst in de verschillende groepen van afgevaardigden en daarna nog kort in plenaire zitting.

Dat gebeurt dan ook op de volgende dag, vrijdagmorgen de 22e maart met „de leerregelen van het eerste Artikel der Remonstranten, bij hem ontworpen". 's Middags leest Bogerman dan "de leerregelen van het tweede Artikel der Remonstranten, bij hem gesteld" en hij deelt mee dat "zoo misschien iemand iets in dezelve gemerkt had, 't welk zij meenden verklaring of verandering van doen te hebben, dat zij zulks hem en den Assessoren aangeven zouden".

Maar als dan de broeders er eens een paar nachtjes over geslapen en een paar dagen over gepraat hebben, dan blijkt op maandagmorgen, dat men toch wel vindt dat de voorzitter wel al teveel krijgt te zeggen. Het zint vooral de afgevaardigden uit Engeland niet, dat zij - en zij hadden nota bene nog wel een bischop als voorzitter! - het concept door de nederlandsche voorzitter gedictieerd krijgen. Er moet een *commissie van redactie* komen. In die richting zoeken de commissarissen-politiek ook de vrede te bewerken. Die commissie komt er dan ook, samengesteld uit buitenlandse en binnenlandse theologen (255). De en-

gelse bisschop zit er nu broederlijk naast Bogerman!

Dan gaat deze commissie aan het werk, gedurende drie weken. Maar dan kan in de week van 14-21 april ook snel zaken worden gedaan. De synode komt op dinsdagmorgen 16 april weer bijeen. We lezen in de *Acta* van de 129e zitting: "De Leerregelen bij de Gedeputeerden geformeerd, van het eerste Artikel der Remonstranten, en bijzonderlijk in de Synode onderzocht, zijn gelezen en voor goed gekend" (255). En donderdagmiddags 18 april zijn de broeders met dit werk klaar.

Nu moeten we, jammer genoeg, allerlei bijzonderheden laten liggen. Maar waar het op aankomt is: we kennen het concept nog dat Bogerman van het eerste hoofdstuk aan de synode heeft voorgelegd. Vergelijken wij dat met de definitieve redactie van dit hoofdstuk, dan kunnen we constateren, dat de vergadering wel kritiek geïoefend had op het *beleid* van de voorzitter, maar dat dit geen kritiek was op zijn *concept*. Want, zo als wij nu nog het eerste hoofdstuk van de

Leerregels hebben, zó (op een enkele op zichzelf erg interessante, maar voor ons onderwerp niet belangrijke wijziging na) was ook het concept dat Bogerman had gesteld.

Dat betekent: de Dordtse Leerregels zijn voor wat opzet en hoofdzaak betrof in het eerste hoofdstuk van de hand van Bogerman.

Waarom - zo kunnen we nu dus vragen - heeft ds *Bogerman* voor déze opzet van het eerste hoofdstuk gekozen? Waarom schreef hij als inzet die eerste vijf paragrafen?

Er is wel gezegd, dat de voorzitter door te beginnen bij de zondeval en de vraag naar het besluit van de uitverkiezing zo in een historisch kader op te zetten tactisch heeft gemanoeuvreed om de verschillen, die er tussen de gereformeerden onderling waren, te ontwijken. Prof. Dijk schrijft: "Bogerman heeft, door aan de *Canones* dit karakter te geven zeer handig de klip van het *Infra-* of *Supralapsarisme* ontzeild"¹²).

Daar zit een belangrijk waarheidselement in. Ook iemand als Gomarus had

Vier handen op één klavier

er namelijk geen enkele moeite mee om van de concrete mensen, in de geschiedenis van Adam en van Abraham, van David en Paulus te belijden dat zij, gevallen zondaren uit het gevallen menselijk geslacht, dat zij uitverkoren waren. Bogerman heeft dus als voorzitter inderdaad zijn taak goed verstaan en behartigd: de éénheid tussen de broeders bewaren en tegelijk positief koers bepalen!

De oorsprong van Bogerman's opzet.

Maar ik zou dat toch niet willen typeren met de woorden: "zeer handig". Dan wordt het vrijwel alleen een zaak van beleid, van vergadertechniek. Er is hier wel degelijk ook *een overtuiging* in het geding.

Daar komen we achter, als we nagaan of Bogerman wellicht de raad van bepaalde afgevaardigden heeft gevolgd, zoals we die adviezen nu nog in hun 'oordeelen' voor ons hebben.

Dit nu is ongetwijfeld het geval!

Veruit de meeste oordelen zowel van de buitenlandse als van de binnenlandse afgevaardigden, ook van de hoogleraren gaan niet verder dan tegenover de remonstrantse omschrijving van het besluit van de uitverkiezing hun eigen omschrijving te stellen. Aan de opzet van deze meerderheid kon Bogerman zich dus niet oriënteren.

Er zijn echter twee opvallende uitzonderingen.

De eerste is onder de nederlandse hoogleraren te vinden. Onder hen stond Gomar als supralapsariër alleen. Dan waren er nog drie hoogleraren (Polyanter, Thysius en Walaeus), die heel duidelijk vanuit hun infralapsarisch gevoelen het besluit van de uitverkiezing formuleerden en daarmee dus tegenover Gomar positie kozen¹³). Maar nu was er nog een hoogleraar, nl. Sibrandus Lubbertus van Franeker. Hij is voor deze zaak dus onze Lubbers! Hij kan zich goed vinden in het gevoelen van zijn drie collega's en ondertekent dat ook mede. Zo lezen we het in de oordelen op deze plaats: "Hetwelk ook toegestemd

en met zijne hand ondergeteekend heeft Sibrandus Lubbertus" (606). En als Lubbertus zijnerzijds zijn oordeel heeft gegeven lezen we van de hand van de drie andere hoogleraren: "Dit oordeel over het eerste Artikel hebben wij gelezen en vinden hetzelfde goed" (615).

Waarom heeft Lubbertus dan toch een *eigen* oordeel in willen dienen?

Dat wordt ons uit de tekst van het oordeel zelf duidelijk.

Het is één van de heel weinigen die niet volstaan met een omschrijving van het besluit der verkiezing, maar hij doet daar een *historische*, een *heilshistorische* introductie aan vóórafgaan en daarin herkennen we de eerste paragrafen uit hoofdstuk I van de Leerregels. Luistert u maar naar het 'oordeel' van professor Lubbertus over het eerste artikel van de Remonstrantie:

"Alle menschen hebben in Adam gezondigd, en zijn schuldig geworden der verdoemenis, en des eeuwigen doods.

Daarover dan heeft God met recht alle menschen om hunne zonden mogen verdoemen; en God zoude niemand ongelijk gedaan hebben, indien Hij alle menschen om hunner zonden wil verdoemd had, of besloten had te verdoemen.

Maar God heeft liever barmhartigheid willen gebruiken jegens eenige ellendige zondaren, en dezelve uit eene onverdiende genade, om den dood en de gerechtigheid zijns Zoons, hunnen zonden vergeven, dan alle menschen, om de strengheid zijner gerechtigheid tot de eeuwige straffen te verwijzen" (606).

En dán volgt het besluit van de uitverkiezing van "eenige ellendige zondaren in Jezus Christus" en het besluit van de verwerping, het niet verkiezen, het voorbijgaan.

Toen op de synode de discussie werd gevoerd over de vraag, of aan de voorzitter alleen wel het ontwerpen van de Leerregels kon worden overgelaten, was het Lubbertus die dit werk "liever in de vertrouwde handen van Bogerman gela-

ten" had¹⁴). Dat spreekt ook vanzelf. Bogerman volgde zijn opzet bij de inzet van het eerste hoofdstuk! *Daardoor werd een wel wat sterke afhankelijkheid van de methode van behandeling, zoals de remonstranten die hadden gevolgd, doorbroken!*

Dat spreekt nog duidelijker bij de tweede uitzondering. Dat zijn de broeders afgevaardigden uit de Paltz geweest. Zoals alle anderen bespreken zij breed de remonstrantse stellingen (353 e.v.), waarna de gereformeerde tegenstellingen komen, die duidelijk infralapsarisch zijn geformuleerd ("... uit het gevallen menselijk geslacht... (en dit) is het geheele besluit der praedestinatie tot genade en heerlijkheid", 354).

Maar dan volgt een aparte paragraaf over "de wijze om, naar het begrip des volks, de leer van de praedestinatie te leeren" (360). Want, zo zeggen de broeders uit de Paltz, je bent er niet klaar mee als je de onschriftuurlijke leer van de remonstranten hebt verworpen. Dan komt de vraag aan de orde "hoe en op wat wijze" de dienaars des Woords de rechte leer "gemeenzaam en met vrucht zullen voorstellen." En dan komt onder het kopje: "het volk moet geleerd zijn" weer, net zo als bij prof. Lubbertus, *de tekening van heel de heilsgeschiedenis*. Het gebeurt bij deze broeders nog veel breder dan bij Lubbertus en we herkennen bij hen nog duidelijker de tekst van de Leerregels¹⁵).

Het zal voor prof. Lubbertus een hele geruststelling zijn geweest, toen de eerste afgevaardigde van de Paltz, prof. Scultetus óók zitting kreeg in de commissie van de redactie van de Leerregels!¹⁶) Trouwens óók Scultetus had het werk wel in de handen van Bogerman willen laten¹⁷). Dat is nu voor ons even begrijpelijk als het in het geval van Lubbertus is!

En in de drie weken van commissoriaal beraad heeft men *deze lijn* vastgehouden en de synode heeft zich daarmee verenigd.

Zo hebben we niet alleen onze Catechismus uit de Paltz ontvangen, maar *gaan*

óók de Dordtse Leerregels op Heidelberg terug!

De Kerk spreekt over Gods verkiezing in de taal van het geloof.

Natuurlijk is deze gang van zaken reeds herhaaldelijk beschreven. De vraag is, of het belang ervan altijd wel is onderkend. We hoorden K. Dijk al spreken over het handige beleid van de voorzitter. Daarmee raakt men zeker niet aan het gewicht van deze 'aanpak'. De mannen uit de Paltz zelf hebben voor deze methode gekozen, omdat die het meest tot opbouw van de kerk was. Zo is in Dordrecht ongetwijfeld het algemene gevoelen geworden. Men heeft gezegd: we moeten hier geen *akademisch dispuut* hebben en *theologische stellingen* formuleren. We moeten *de eenvoudige taal van de kerk* spreken, die ook door de gewone man kan worden gevolgd.

Dat is ook van veel belang. De kerk moet haar eigen taal spreken en zij moet zich niet op laten houden door allerlei kwesties en problemen die in de wetenschap van de dogmatiek wél kunnen worden besproken.

Maar er is mijns inziens nog een belangrijke reden, waarom wij zo dankbaar moeten zijn voor de inzet van de Dordtse Leerregels.

Laat ik dat als volgt mogen duidelijk maken.

Men heeft in onze tijd van alle kanten de leer van Gods eeuwig welbehagen in zijn verkiezing vóór de grondlegging der wereld afgeschreven. Als men nog over verkiezing wil spreken, dan over niet meer dan over een *daad Gods* in de tijd. Dat is een uiterst-gevaarlijke ondermijning van de christelijke leer. Daarover zal ik nu niet afzonderlijk spreken. Maar waar het me nu vooral om gaat is dat wij *uit reactie* niet naar de andere kant moeten doorslaan en alleen maar aandacht moeten hebben voor wat 'in de eeuwigheid' is gebeurd. Dan gaan we als het ware met onze rug naar Gods werk *in de tijd* toe staan en geven we ons aan speculaties over inzake de eeuwigheid, die van geen nut zijn voor de opbouw in

het geloof. Integendeel: we raken in een doolhof verward en kunnen het spoor niet meer vinden.

Wat doen we dan eigenlijk?

Wat we dan doen is: we lopen dan weg van de enige plaats, waar wij moeten en mógen staan. Dat is de plaats *onder* het Evangelie, zoals het in de prediking van het Woord tot ons komt, tot ons zondaren die met heel het menselijk geslacht mee, voor God der doodsschuldig zijn, maar aan wie vrede wordt verkondigd in het bloed van het kruis.

De enige plaats, waar wij horen en waar wij mogen staan -, de enige plaats waar wij ook Gods woord over zijn eeuwig welbehagen in de Zoon van zijn liefde mogen horen, *dat is de plaats van het geloof*.

Over de tegenstelling tussen de theologische richtingen onder de gereformeerden ten tijde van Dordt en later is heel veel te zeggen. Maar het eerste, waarvoor we op onze hoede moeten zijn, dat is dat we door die schoolse tegenstellingen het één en al te doen zijn *onze plaats* zouden verlaten, de plaats van het geloóf in het tot ons gesproken Woord. Dat mag in de kerk niet. Daarom mogen we zo dankbaar zijn, dat Dordrecht *de taal van de kerk* heeft gesproken.

Maar - ook dat moet gezegd! - dat mag *in de school* evenmin! Wellicht hebben de theologen in Dordrecht bijeen dat in hun wetenschappelijk werk wel te weinig bedacht. Dan mogen wij er nú des te meer dankbaar voor zijn, dat de Here de vergadering daar in Dordrecht zó heeft geleid, dat de kerk haar *eigen taal* is blijven spreken en niet verstrikt is geraakt in speculatieve redeneringen, die toentertijd en later in de theologisch-wetenschappelijke wereld wel opgeld deden.

De Afscheiding spreekt over Gods verkiezing in de taal van het geloof.

Hier mogen we nu onze aandacht weer aan de Afscheiding geven.

Want hoe klein het begin ook was in 1834, de Afscheiding als *wederkeer* ook naar de leer van Gods welbehagen, zo-

als door de kerk in Dordrecht beleden, heeft zulke rijke vrucht gedragen.

We kunnen het direct al in het leven en in de ambtelijke dienst van Hendrik de Cock zien.

Men heeft hem versleten voor een drijver van het leerstuk van de uitverkiezing van eeuwigheid. Een praedestinatiefanaat. Nu is het zeker dat hij tegenover alle humanisme van zijn tijd en tegenover iedere verzwakking van de leer van Gods eeuwig welbehagen en van het goddelijk-souvereine besluit van de eeuwig uitverkiezing radicaal stelling heeft genomen. Zijn vroegere studievriend Pieter Hofstede de Groot, de beroemde Groningse hoogleraar en de theologische woordvoerder van die tijd heeft het geweten!¹⁷⁾ Maar het is opvallend dat de Cock niet 'in het andere uiterste' is gevallen, zoals toch dikwijls het geval was in de wereld van de toenmalige 'rechtzinnigen', vooral in de wereld van het conventikel - het andere uiterste, dat er *abstract* over de verkiezing wordt gesproken, dat wil dus zeggen: los van het Evangelie van Gods genade in Christus en dat dit abstracte idee dan het *uitgangspunt* van alles wat volgt is. De Cock neemt in zijn prediking geen blad voor de mond en predikt onbewimpeld tegenover alle humanisme van die dagen Gods eeuwig en vrije welbehagen: "Neem de verkiezing weg (zoo sprak hij) en gij ontkent den doodstaat van den mensch van nature en stelt in hem een vrijen wil ten goede"¹⁸⁾. De Cock zag in deze leer "niet alleen een bron van troost voor de gelovigen, maar tevens de eerste oorzaak van het zalig worden der zondaren", zoals zijn zoon, Helenius de Cock het weergeeft¹⁹⁾ en hij kon het weten, want hij had zijn vader horen preken en was al student nog door hem opgeleid!²⁰⁾ Maar Helenius weet nog meer over de plaats van de leer der verkiezing in de prediking van zijn vader te vertellen. We horen het volgende van hem:

Het was tegenover de leer van de 'vrije wil' dat de leer van Gods vrijmachtige verkiezing "ten grondslag" lag in "al zijn

predikatiën" en hij kende "geene waarachtige Evangelie-prediking zonder de verkiezende liefde Gods".

Maar dan gaat Helenius verder:

"Laster was het evenwel, dat hij toen geene andere stoffen behandelde, dan die, waarin de leer der verkiezing opzettelijk geleerd werd. Laster evenzeer dat hij de verkiezing als voorwaarde bij de Evangelie-prediking aan zondaren stelde.

Uit de predikatiën en schetsen van dien tijd blijkt, dat hij toen, zoowel als ook later, geheele predikatiën deed, waarin de leer der verkiezing zelfs niet uitdrukkelijk genoemd werd"²¹).

En hier geldt: zo vader, zo zoon.

Wanneer Helenius docent in Kampen is geworden, dan komt ook hij in zijn onderwijs onbewimpeld uit voor de leer van de eeuwige uitverkiezing, bij voorbeeld als hij in zijn *Vraagboek over de Gereformeerde Geloofsleer* antwoord

geeft op de vraag: "Welke is de bron waaruit de geloovigen al dit heil (nl. door Christus verworven) deelachtig worden?"²²). Maar hij weigert om de leer van het eeuwige besluit tot *uitgangspunt* van een theologisch stelsel te maken. Hij wijdt daar zelfs een rectorale rede aan in 1868²³). Als hij al 20 jaar de dogmatiek in Kampen heeft gedoceerd, heeft hij een eigen volgorde van behandeling van de christelijke leer ontworpen, waarvan hij rekenschap af wil leggen in een 'dogmatisch handboek', dat hij bezig is voor de pers gereed te maken²⁴). Het is bijzonder te betreuren dat de omstandigheden er toe hebben geleid dat dit vergevorderde plan niet tot uitvoering is gebracht²⁵). Maar al gaat De Cock dan ook niet op de opzet van het *geheel* van de dogmatiek in -, op *één* punt wil hij duidelijk spreken. Hij stelt nadrukkelijk:

"Alleen zeg ik thans dat ik, in overeenstemming met Calvijn de leer der verkiezing hare plaats geef na de leer der verlossing, omdat zij èn in de

Actie op de huishoudelijke vergadering

Schrift èn in onze belijdenis niet als uitgangspunt maar als resultaat van deze wordt voorgesteld²⁶).

Die aansluiting aan Calvijn is inderdaad méér dan duidelijk!²⁷) Maar ook als bij voorbeeld in de Nederl. Geloofsbelijdenis die plaats een wat andere is, nl. ná de leer van de erfzonde in art. 15, dan blijkt duidelijk dat over Gods eeuwige uitverkiezing wordt gesproken in onlosmakelijk verband met het *concrete* spreken over de *concrete* mens - in zonde gevallen en doemschuldig voor God en in het Evangelie aangesproken door de roeping van Gods genade in Christus.

Actualiteit van de inzet van de Leerregels.

Dikwijls is aan deze inzet van de Leerregels veel te weinig aandacht gegeven. We zouden dat breed kunnen aantonen uit de opzet van onderscheiden dogmatieken uit gereformeerde kring. Het gevaar blijft groot dat *vanuit* een vóóropgesteld idee van een verkiezingsleer een *gesloten dogmatisch systeem* wordt ontworpen. Maar we moeten altijd voor onze aandacht houden, dat we in de geloofsleer niet de roeping hebben een imponerend stelsel te ontwerpen, maar om *de leer van het Evangelie* ordelijk vóór te stellen! *Daaraan* moet alles onderworpen zijn. *Zó* moet alles z'n plaats hebben. *Z'n eigen* plaats.

Het is volkomen terecht onlangs opgemerkt, dat het de kracht van de inzet van de Leerregels is, dat daardoor wordt aangegeven "dat wij nooit over verkiezing moeten spreken buiten onze concrete schuld om". Daarbij is dan in dit geval in die "konkrete schuld" kennelijk onze schuld - reeds-in-Adam (de "erf-schuld") mee opgenomen gezien. Terecht werd daarbij dan vervolgens ook gezegd:

"En wie dàn Gods liefde in Christus' sterven heeft aanvaard, ontvangt heel even zicht op het eeuwig karakter van Gods liefde. Het fundament van onze verlossing is een eeuwig fundament"²⁸).

Het enige, wat in dit goede woord wat bedenking bij mij wakker roept, zijn die

twee woordjes "heel even"²⁹). Daarmee wordt ongetwijfeld bedoeld te wijzen op de *grenzen* van onze kennis, die we niet mogen overschrijden. We moeten *bescheiden* in ons spreken zijn.

Maar dat geldt dan over de hële linie!

Dat geldt als we spreken over het geheimenis van de drieënheid, over de uitgang van de Geest uit de Vader en de Zoon, over de vereniging van de twee naturen van Christus in de eenheid van de Persoon. Het geldt eveneens als het gaat over de vragen aangaande de mens en de samenhang van het menselijk geslacht en de grond waarop ons de schuld van Adam wordt toegerekend. Het geldt van de grote vragen van goddelijke almacht en van menselijke verantwoordelijkheid, van eeuwige zaligheid en eeuwige rampzaligheid enz.

Op alle punten en over héél de linie geldt het woord van Calvijn dat hij inzonderheid met betrekking tot de leer van de uiterkiezing heeft gesproken: "de Schrift is de school van de Heilige Geest en evenals daarin niets overgeslagen is, dat nodig en nuttig is om geweten te worden, zo wordt er niets geleerd dan wat nuttig is te weten"³⁰).

We moeten niet *abstraherend* over de verkiezing spreken. Maar we moeten er ook niet *minimaliserend* over spreken. De Dordtse Leerregels kunnen ons *die beide dingen* leren!

We moeten er ook niet minimaliserend over spreken vanuit de gedachte dat 'de tegenstander', b.v. in de moderne literatuur, zo'n diepe afkeer van juist *deze* leer heeft. Want die ergernis is er tegen héél de leer van het Evangelie. Ook en niet minder tegen de belijdenis van onze schuld in Adam, waar de Dordtse Leerregels een aanvang nemen. H. Marsman schreeuwt zijn haat daartegen uit:

Geen dragender
doodlijker wonde
dan het knagend en
slepend besef
van een schuld,
een erflijke zonde,
bedreven voordat
wij bestonden.

En Marsman staat daarin niet alleen! Wij doen belijdenis van ons christelijk geloof in een wereld waarin de duisternis hoe langer hoe meer opdringt en het licht van het Evangelie wil terugdringen.

In die wereld zijn wij kinderen van het licht. Het licht dat *in Christus* is verschenen. Want *Gods liefde is ons in Christus, in de Zoon van zijn liefde geopenbaard*. Dat is de diepe reden, waarom wij niet *abstraherend* over de verkiezing mogen spreken.

Het is verkiezing *in Christus*.

Dat is ook de diepe reden, waarom wij niet *minimaliserend* over de verkiezing moeten spreken.

Het is verkiezing *in Christus*.

En dat wil zeggen: als de Vader de Zoon in de wereld zendt en de Zoon ons in de vleeswording zó zeer nabij komt, dat Hij ons - behalve de zonde - in alles gelijk is geworden, dan is het *de Zoon* in wie wij de liefde van de Vader als *eeuwige* liefde mogen kennen. *We zijn* verkozen *in Christus*. Maar we *leren* het ook van Hem en van Hem alleen dat er in het hart van de Vader een keuze is gemaakt. Christus is het die ons "de hemelse dingen" leert, Joh. 3, 12. Hij is het die ons méé laat luisteren, als Hij tot de Vader spreekt over "hen, die *Gij* Mij gegeven hebt", Joh. 17, 9. De Vader heeft zich uitgesproken in de Zoon, Hebr. 1, 1 en zó mogen wij nu al de Schriften verstaan, waarin wij de Geest van déze Christus horen spreken, vgl. 1 Petr. 1, 11. Omdat de uitverkiezing van de gemeente vóór de grondlegging van de wereld *in Christus* is, Ef. 1, 4, daarom mogen wij Christus als "de spiegel van onze verkiezing hebben" (Calvijn) en is het nieuwe testament, dat in zijn bloedstorting is bekrachtigd ook het hoogtepunt van wat ons wordt *geopenbaard* aangaande onze verkiezing in de Zoon. Omdat deze Zoon de Christus is en onze hoogste Profeet en Leraar is in het Woord van apostelen en profeten, daarom is de weg waarlangs wij de verkiezing mogen kennen *de weg van het ge-*

loof in Hem en *niet* die van een denkabstractie.

Maar op die weg van het geloof mogen wij ook *veel vrijmoedigheid* gebruiken. De Leerregels spreken over de verkiezing *op haar eigen plaats* heel breed (vgl. DLR I, 7 e.v.!) op grond van de Schriften, die hierover ons ook diepgaand en breed onderwijzen. Niet als zouden we 'alles' te weten komen dat onze nieuwsgierigheid zou kunnen bevredigen, maar wèl om onze God te kunnen belijden, zó als Hij waarlijk is, barmhartig in zijn besluit van uitverkiezing en rechtvaardig in dat van de verwerping en in beide de éeuwige God voor wie duizend jaar zijn als één dag en één dag als duizend jaar, 2 Petr. 3, 8 vgl. Ps. 90, 4.

Vrijmoedigheid tegenover de tegenstanders - want het gaat om het evangelie van de glorie van God.

Vrijmoedigheid in de gemeente - want het gaat 'om de levende troost van Gods volk' (DLR I, 14).

Vrijmoedigheid tegenover de aanklachten van het eigen geweten - want wij dwalen niet als wij de innerlijke barmhartigheid van onze God, waarvan Zacharias zong bij de geboorte van de voorloper van onze Messias, als wij die "innerlijke barmhartigheid" van de éeuwige God ontwaren in het *betrouwbare Evangelie*, waarin ons de Christus voor ogen geschilderd wordt.

Ik dank u.

Noten bij de toespraak De inzet van de Dordtse Leerregels.

¹⁾ H. de Cock, *Besluiten van de Nationale Dordtsche Synode, gehouden in de jaren 1618 en 1619 te Dordrecht*. Uitgegeven door en met een voorrede van H. de Cock, Veendam 1833.

²⁾ *De Vijf artikelen tegen de Remonstranten vastgesteld op de synode, gehouden binnen Dordrecht in de jaren 1618 en 1619. Opnieuw uit het Latijn vertaald onder toezicht van S. van Velzen*. de door mij gecontroleerde vierde druk is in 1876 te 's Gravenhage uitgekomen. Het Ten geleide van de eerste druk is gedagtekend: "Kampen, October 1856" en is ondertekend door "De Docenten aan de Theolo-

gische School te Kampen", nl. T. F. de Haan, S. van Velzen, A. Brummelkamp, H. (nl.: Helenius) de Cock. Uit dit Ten geleide het volgende citaat: "Onder den leiding van den tweeden ondergeteekenden (dit is dus S. van Velzen, J. K.), hebben de studenten in de Godgeleerdheid aan onze School tot deze uitgave medegewerkt, door de onderscheiden bestaande uitgaven met elkander en met de latijnsche te vergelijken en voorts met de meeste zorgvuldigheid het oorspronkelijke in onze taal over te brengen".

- 3) Het slot van het in de vorige noot genoemde Ten geleide.
- 4) Zo bij voorbeeld Bernhard Lohse in zijn *Epochen der Dogmengeschichte*, Berlin 4, 218.
- 5) Zo in het synodale geschrift van de Nederlandse Hervormde Kerk, *De Uitverkiezing. Richtlijnen voor de behandeling van de leer der uitverkiezing*, 1961, 8: de Dordtsche Leerregels zijn "grotendeels aan dit onderwerp gewijd".
- 6) J. N. Bakhuizen van den Brink heeft die vijf punten opgenomen in zijn *De Nederlandse Belijdenisgeschriften in authentieke teksten met inleiding en tekstvergelijkingen*, Amsterdam 1976², 288 e.v.
- 7) Zo luidt het begin van het 9e artikel van de "Artikelen van de bijeenroeping en verhandeling der Nationale Synode, in de vergadering der Hoogmog. Heeren Staten-generaal der Vereenigde Nederlandsche Provinciën, den 11^{en} November des jaars 1617, beraamd en besloten". Deze Artikelen werden als de werkwijze van de synode aan de vergadering voorgelezen in de 4e zitting na het onderzoek van de geloofsbriefven. Vgl. de uitgave van de *Acta of Handelingen* van Dordrecht, zoals "naar de oorspronkelijke nederduitsche uitgave" is verzorgd onder toezicht van J. H. Donner en S. A. van den Hoorn en één dezer jaren nog weer uitgegeven door Den Hertog's uitgeverij en boekhandel te Utrecht. Evenals in de oorspronkelijke latijnsche en in de oude nederlandse tekst zijn ook in deze uitgave de *oordelen* over de vijf artikelen van de remonstranten van de buitenlandse en binnenlandse afgevaardigden en van de hoogleraren opgenomen alsook de Post-Acta of Nahandelingen. Ik verwijs in het vervolg naar deze uitgave, omdat die waarschijnlijk door velen het gemakkelijkst te controleren zal zijn. Daarbij merk ik op dat de (manier van) *de paginering* in deze uitgave heel anders is dan die van de oorspronkelijke uitgaven. In de nu door ons gebruikte uitgave loopt de paginering eenvoudig door, terwijl in de oorspronkelijke latijnsche en de oude nederlandse uitgaven telkens bij ieder onderdeel een nieuwe nummering begint. In de tekst zal ik

om niet teveel noten aan te hoeven brengen tussen haakjes steeds verwijzen naar de hier genoemde uitgave.

- 8) J. N. Bakhuizen van den Brink heeft in *a.w.*, 289 e.v. het gevoelen van de remonstranten (sententia remonstrantium) in de latijnsche versie, zoals Episcopus, de woordvoerder van de gedaagde remonstranten die heeft overgelegd, opgenomen. Helaas is hier geen nederlandse vertaling aan toegevoegd. Men vindt deze op de aangegeven plaatsen in de *Acta of Handelingen*. In de eerste nederlandse uitgave van de *Acta ofte Handelingen*, Dordrecht 1621 op pag. 158 e.v. van het eerste onderdeel.
- 9) Over het verschil tussen infra- en supralapsarisme kan men de brede verhandelingen nalezen van Herman Bavinek in zijn *Gereformeerde Dogmatiek* en van K. Schilder in *Heidelbergse Catechismus* (zie het register op de beide werken). Zowel Bavinek alsook Schilder, die zich nauw bij Bavinek aansluit, wijzen er op, dat we in het onderscheid van de beide theologische stelsels met een onvruchtbare tegenstelling hebben te maken, hoewel bij beide richtingen belangrijke waarheidselementen worden gevonden. Een kort, maar belangrijk overzicht van de hele kwestie geeft K. Dijk, zowel in de eerste als in de tweede druk van de *Christelijke Encyclopedie* onder het trefwoord Infra- en supralapsarisme.
- 10) Zo in de 17e eeuw al Joncker Edzard Jacob Clant, die als politiek gedelegeerde de synode had bijgewoond en het in 1640 de oude Gomarus nog lastig daarmee heeft gemaakt. K. Dijk vertelt het hele verhaal in zijn proefschrift *De strijd over Infra- en Supralapsarisme in de Gereformeerde Kerken van Nederland*, Kampen 1912, 235 e.v. Hij laat zien dat Clant tenslotte niet gelijk krijgt. In deze eeuw heeft de christelijke gereformeerde hoogleraar J. J. v. d. Schuit deze mening nog verdedigd in zijn verhandeling uit 1937 *De Dordtsche synode en het supralapsarisme* met een beroep (m.i. niet terecht) op de recentie van Dijk's proefschrift van L. Lindeboom in *Ger. Theol. Tijdschrift*, 14, 493-496. Het heeft Lindeboom in de studie van Dijk vooral teleurgesteld dat Dijk niet veel meer nadruk er op heeft gelegd dat Dordrecht de infralapsarische voorstelling van zaken geeft en dat hij zich er niet op heeft toegelegd uit de historie de deugdelijkheid aan te tonen van wat de generale synode van Utrecht 1905 duidelijk heeft verklaard "dat onze Belijdenisschriften zeker ten opzichte van het leerstuk der uitverkiezing de infralapsaristische voorstelling volgen", waaraan de waarschuwing is verbonden "in de prediking des Woord en het catechetisch onderwijs zich te houden aan de voorstel-

ling, die onze Belijdenisschriften geven", *a. art.*, 496. Men kan deze kritiek van Lindeboom op de studie van Dijk onderschrijven en tegelijk met verreweg de meeste theologen (zoals ook met Bavinck) van oordeel zijn, dat de synode géén uitspraak heeft gedaan in het wetenschappelijk geding tussen de beide richtingen onder de gereformeerde theologen van destijds. Het zou in dat geval ook wel onbegrijpelijk moeten heten, dat Gomarus, die altijd ruiterslijk voor zijn gevoelens is uitgekomen, van heeler harte de Leerregels heeft ondertekend!

- ¹¹⁾ Vgl. ook de belangrijke bronnenpublicatie van D. J. de Groot *Stukken met betrekking tot de opstelling der Dordtsche canones is: Bijdragen en mededeelingen van het Historisch Genootschap* (gevestigd te Utrecht), Utrecht 1937, 139: "Bogerman omschreef de taak van de synode "als het herleiden van deze afzonderlijke iudicia tot één gemeenschappelijke sententie".
- ¹²⁾ K. Dijk, *De strijd over Infra- en Supralapsarisme*, 171.
- ¹³⁾ Men moet de tegenstellingen ook niet overdrijven. Wanneer op 11 maart de oordelen van de professoren worden gelezen, wordt in de *Acta* nadrukkelijk vastgelegd: "D. Gomarus betuigde openlijk, dat hij ook hun oordeel (nl. van zijn collega's) in alles toestond, uitgenomen het Artikel van het voorwerp der praedestinatie, of hoe God den mensch aange-merkt heeft in 't verkiezen, 't welk hij meende, dat gesteld moest worden, niet alleenlijk (!, J. K.) de gevallen mensch, maar dat ook (!, J. K.) de mensch voor den val in de praedestinatie van God aangemerkt was" (249). Gelijkssoortige verklaring na het voorlezen van het oordeel van Lubbertus en omgekeerd mutatis mutandis bij het oordeel van Gomarus (250).
- ¹⁴⁾ Vgl. C. v. d. Woude, *Sibrandus Lubbertus. Leven en werken, in het bijzonder naar zijn correspondentie* (proefschrift Vrije Universiteit Amsterdam), Kampen 1963, 462. Ik vraag mij af, of Van der Woude gelijk heeft of daar bij Lubbertus wantrouwen tegen de engelse afgevaardigden en die uit Bremen achter heeft gezeten, die "zich soms al te toegeeflijk ten aanzien van de Remonstranten hadden getoond". Van der Woude documenteert dit niet en de verklaring door mij in de tekst gegeven komt mij het meest voor de hand liggend voor.
- ¹⁵⁾ Dat kan ook gezegd worden van de wijze, waarop de afgevaardigden van de Paltz over het besluit van de verwerping spreken (359, 361).
- ¹⁶⁾ Zitting kregen behalve de voorzitter en de beide assessoren Rolandus van Amsterdam en Faulkelius van Middelburg,

George Carlton de bisschop van Llandaff, de eerste afgevaardigde van de Anglikaanse kerk, feitelijk de voorzitter van de buitenlandse afgevaardigden, vervolgens nog de buitenlanders Abraham Scultetus uit de Paltz en Deodatus uit Genève. Uit de Nederlanden de hoogleraren Polyander en Walaeus en de bekende amsterdamsche predikant en contra-remonstrant Jac. Trigland, die later als hoogleraar te Leiden de geschiedenis van de remonstrantse twisten zou beschrijven in zijn *Kerckelyke geschiedenissen* van 1650. Trigland was in de commissie de enige, die op het standpunt van het supralapsarisme stond. Van Bogerman is het ook beweerd, maar door zijn biograaf weersproken, vgl. H. Edema van der Tuuk, *Johannes Bogerman*, Groningen 1868, 349 nt 299.

- ¹⁷⁾ Vgl. de correspondentie uit 1832 tussen De Cock en Hofstede de Groot, die in haar geheel is gepubliceerd door G. Keizer, *De Afscheiding van 1834. Haar aanleiding, naar authentieke brieven en bescheiden beschreven*, 208 e.v.
- ¹⁸⁾ Vgl. de uitspraak in het werk van zijn zoon, nog altijd de biografie van 'de vader der Afscheiding', Helenius de Cock, *Hendrik de Cock. Eerste Afscheiden predikant in Nederland, beschouwd in leven en werkzaamheid. Eene bijdrage tot recht verstand van de kerkelijke Afscheiding*, tweede druk, Delfzijl 1886, 58.
- ¹⁹⁾ T. a. p.
- ²⁰⁾ Helenius werd in 1824 geboren. Maakte dus als jonge jongen de strijd van de Afscheiding mee. Hij "ontving zijn opleiding tot predikant bij zijn vader en na diens overlijden van ds. T. F. de Haan te Groningen" (F. L. Bos in *Christelijke Encyclopedie* II², 233). Reeds op 19-jarige leeftijd werd hij in 1844 tot het ambt toegelaten. In 1854 docent te Kampen geworden, heeft hij van 1860 tot 1882 de dogmatiek gedoceerd.
- ²¹⁾ Hel. de Cock, *a. w.*, 59.
- ²²⁾ H. de Cock, *Vraagboek over de Gereformeerde Geloofsleer*, Groningen 1881, 77 e.v.
- ²³⁾ H. de Cock, *Is de leer der absolute praedestinatie uitgangspunt of resultaat van de leer der Gereformeerde Kerk. Eene bijdrage ter juiste beoordeeling van de leer der Gereformeerde Kerk. Redevoering uitgesproken op den 14^{den} verjaardag der Theologische School te Kampen*, Kampen 1868. We gaan hier niet in op de vraag of de term "resultaat" in dit verband zo gelukkig is. Ieder onderdeel van de leer van de Schrift, dus ook dit onderdeel, moet uit *Gods Woord* worden geleerd (zoals De Cock, *a. w.*, 13 e.v. ook nadrukkelijk doet) en wel in verband met maar niet zozeer als resultaat van andere onderdelen

van de Christelijke leer worden voorgesteld.

24) Uit het Ten geleide van het *Vraagboek* in noot 22 genoemd.

25) Mij is niet bekend dat Hel. de Cock een 'dogmatisch handboek' zou hebben gepubliceerd. In zijn bibliografie, zoals F. L. Bos die in de *Chr. Encycl.*, a.art. geeft vinden we het ook niet vermeld. Het is ook niet opgenomen in de catalogus van de beide theologische bibliotheken in Kampen (Broederweg 15 en Oudestraat 6).

Opvallend is dat het geciteerde *Vraagboek* uit het jaar 1881 melding maakt van de op handen zijnde publicatie van een dogmatisch handboek, maar dat De Cock als hetzelfde *Vraagboek* in 1889 in derde druk verschijnt wel het 'Voorbericht voor den eersten druk' opneemt, maar daarbij *de passage over de publicatie van het handboek weglaat!* Hierbij merk ik op dat de tweede druk niet door mij kon worden gecontroleerd.

Het is m.i. duidelijk waar de oorzaak moet worden gezocht. De synode heeft in 1882 de leeropdracht voor de dogmatiek aan de jonge Herman Bavinck gegeven en van Hel. de Cock afgenomen. Dat zal de vreugde in het werk van het gereed maken van de publicatie van het handboek hebben weggenomen. Bavinck was 'the coming man'. Hij had in *De Vrije Kerk* van 1881 zijn koers al uitgezet in het opstel Het voor en tegen van een Dogmatisch systeem (449 e.v.) en zich duidelijk kritisch tegenover De Cock opgesteld bij de beantwoording van de vraag: wat is gereformeerd?, vgl. *De Vrije Kerk* 1882, 103 e.v. Daaraan voorafgaande had Bavinck de weinig-vriendelijke woorden geschreven: "Het moet erkend worden, dat geen enkele wetenschap uit den theologischen cyclus met een werk uit onze Kerk nog

werd verrijkt (. . .) Zelfs aan bestudering en doordenking van de Gereformeerde Theologie heeft het bij ons al te veel ontbroken" (98)! Weinig fijngevoelig, als men bedenkt dat De Cock in 1881 (de preciese dagtekening is 4 mei 1881!) zijn *Vraagboek* publiceert, waarin hij de uitgave van zijn dogmatisch handboek aankondigt! Geen wonder dat na het optreden van Bavinck in het begin van 1883 aan Hel. de Cock, die van de dogmatische kathedraal was weggezonden, de lust ontbroken heeft het werk af te maken!

Het is overigens de moeite van een archief-onderzoek waard, of het manuscript van het handboek nog te achterhalen is.

26) *Vraagboek*, 1881. Déze alinia is onveranderd in de druk van 1889 gehandhaafd.

27) Calvijn behandelt de leer van de uitverkiezing in het slot van het 3e boek van zijn *Instituut*, hoofdstuk 21-24 ná heel de leer van de verlossing en van "de wijze waarop de genade van Christus verkregen wordt en welke vruchten daaruit voor ons voortkomen, en welke werkingen daaruit volgen" en vóór de leer van de laatste dingen.

28) C. J. de Ruyter in *Gereformeerd Kerkblad voor Zuid-Holland, Zeeland, Noord-Brabant en Limburg*, 25 nov. 1983.

29) Zo sprak ds. de Ruyter ook in het kader van een recensie in het *Nederlands Dagblad*, over de studie van dr. M. J. Arntzen over de vrederaad *Van eeuwigheid als vaste grond gelegd*, Kampen 1983.

30) Calvijn, *Instituut* III, 21, 3 (vert. Sizoo) vgl. Calvijn's regel van de bescheidenheid over "duistere zaken", waaronder Calvijn overigens de leer van de uitverkiezing *niet* rekent (het gaat hier over de vraag op welke dag de engelen zijn geschapen), in *Instituut* I, 14, 4.

leraar(s) en leerlingen

ds C. J. de Ruyter

Een bondsdag is een hoogtepunt in het verenigingsjaar. Eigenlijk is het een bijzondere vergadering van de mannenvereniging. Bijzonder vanwege de vergaderplaats, vanwege de gasten, maar vooral vanwege de sprekers. We hebben vandaag twee leraars van de kerk in ons

midden gehad. Zij zijn binnen de kerken geroepen tot het leraarschap. En vandaag mochten we als leerlingen aan hun voeten zitten. Als je dan na zo'n bijzondere dag naar huis gaat, dan kan het gevoel opkomen: Kon je dit nu maar vasthouden. Hadden we nu maar elke